

АРХЕОЛОГІЯ ЗА РУБЕЖЕМ

АВАРСЬКИЙ МЕЧ ІЗ ВИШЕГРАДА

І. Ерделі

1974 р. в процесі робіт по очистці русла Дунаю знайдений меч із срібними накладками, який досі не був опублікований^{*}. Його клинок із кованого заліза представлений трьома фрагментами, причому кінцеву частину знайти не вдалося. Дерев'яні піхви із срібними накладками, в яких знаходилась залізна серцевина меча, містились в оболонці з товстого багатокілограмового шару річкової гальки. Частина срібних накладок піхов виявилась на транспортері землечерпалки. Завдяки копіткій роботі та застосуванню сучасних методів, реставраторів Вишеградського музею І. Тавашу вдалося реконструювати дволезвий залізний меч і піддати його консервації.

В результаті реставрації і пов'язаних з нею технологічних та хімічних досліджень вдалося встановити, що клинок меча був нарощений за допомогою багатопарового кування, що простежується в профілі у восьми площинах, після чого поверхня його була заглажена шляхом поздовжнього полірування. Вдалося встановити і точні розміри меча. Довжина клинка разом з руків'ям 86,4, повна довжина руків'я 18,2 см. Ширина клинка у верхній частині 4, товщина 0,6 см. У напрямі до нижньої частини ці розміри дещо зменшуються: ширина клинка скорочується до 3,5 см, а в кінцевій частині вона, очевидно, досягала 2,9 см. Повна довжина меча, можливо, складала 107 см. Зовнішня ширина елегантних, виготовлених із срібної

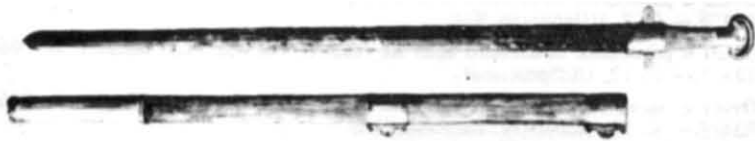

Рис. 1 Аварський меч із Вишеграда

пластини, не обтяжених прикрасами піхов біля отвору — 4,5 см, всередині них знаходилась дерев'яна платівка з липи¹. Серцевина руків'я мала форму ключа і була виготовлена з іншого за складом заліза, ніж клинок. Дуже вузьке перехрестя, що було ніби натяком на нього, виготовлене з двох залізних платівок скованих разом. На них були наклепані срібні бляшки, що нагадували маленькі наконечники ремня (рис. 1, 2).

Руків'я меча вкривало кілька шарів вільхової деревини. Як вже згадува-

^{*} *Виношу* подяку за дозвіл публікації меча М. Хейу. Фото Л. Шугаря, рисунок Б. Дукаї.

лось, піхви та різні елементи оснащення меча були виготовлені із срібних платівок. Самі піхви, вушко для підвішування, а також обойму руків'я вкривали прості срібні стрічки з борозенками, які були припаяні у відповідних місцях срібних платівок покриття. До типологічних особливостей меча, крім кільцевого навершя руків'я, слід віднести й вушко з потрійним вигином для підвішування.

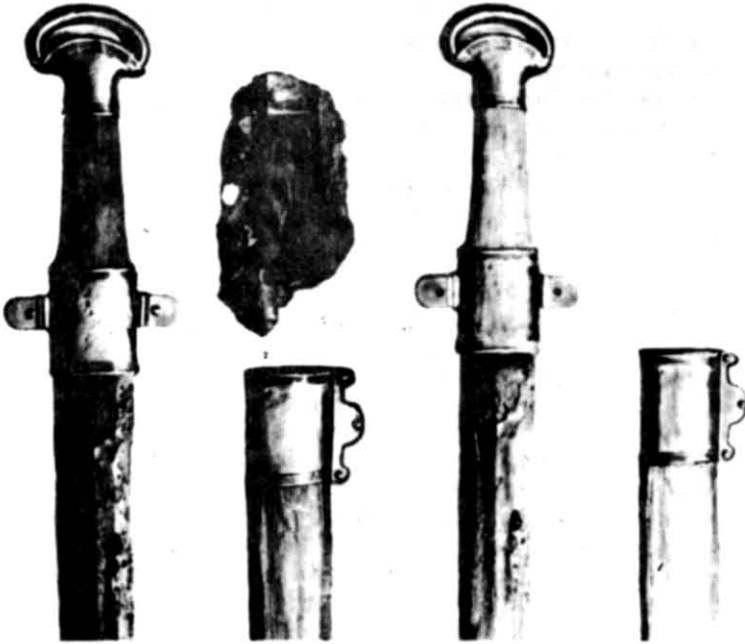

Рис. 2. Фрагменти меча.

На дерев'яних піхвах та руків'ї меча збереглися у великій кількості залишки шкіри, очевидно, бордового кольору.

Найранішу групу мечів ранньоаварської доби, вірогідно, складали мечі з вушками для підвішування у вигляді літери Р. Дещо пізніші, але не виключено, що на Сході хронологічно сучасні їм, були мечі, оснащені вушками для підвішування з потрійним вигином. Це підтверджують знахідки фарфорових статуєток з м. Анянь (Китай), які, згідно публікації, можуть бути датовані 581—618 рр. Мечі охоронців, представлені на цих статуєтках, мають вушка з подвійним вигином².

Для мечів ранньоаварської доби характерне ледь помітне, трошки виступаюче за клинок перехрестя, яке не збереглося. Аналогічний меч був знай-

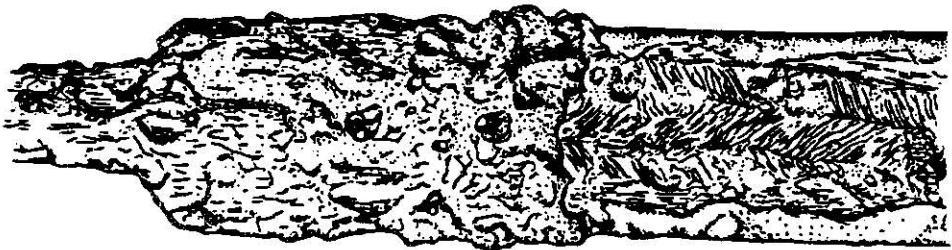

Рис. 3. Фрагмент меча з с. Чолнок.

дений під час спільних радянсько-угорських археологічних розкопок 1975 р. в похованні № 7 ранньоаварського могильника, розташованого поблизу с. Чолнок (область Комаром)³. Однак у нього не простежуються сліди руків'я з кільцевим навершям і немає надійних доказів того, що знайдені поряд з

клинком маленькі наконечники ремня відносились до прикрас перехрестя. Клинок меча був виготовлений у техніці дамасцірування (рис. 3), руків'я приварили до нього пізніше, при ремонті. Руків'я мечів, піхви яких були оснащені як Р-подібними, так і вушками для підвішування з потрібним вигином, мають здебільшого кільцеві навершя. Меч із золотими накладками з Малої Перещепини також відноситься до цього типу, що підтверджує нова вдала реконструкція. Ця знахідка може бути віднесена до середини або навіть кінця VII ст. н. е., хоча не виключено, що сам меч належить до групи речей «скарбу», виготовлених в більш ранній час. Його кільцеве навершя також вдалося реконструювати.

Мечі, піхви яких мали вушка для підвішування у вигляді потрібного вигину, подібно вишеградським, вже добре відомі в Угорщині. Серед старих знахідок можна відзначити меч із Сегеда-Ченгеле, а також мечі із схожими ознаками з Кунаготи, Кецела, Бочі. Всі вони, як предмети поховального інвентаря, були опубліковані раніше. Золотий меч із Бочі, що належав аварському князеві (?), також має вушко для підвішування у вигляді потрібного вигину, а його руків'я оснащене кільцевим навершям.

Серед найновіших знахідок слід згадати меч з багатого комплексу, виявленого 1970 р. при проведенні рятівних розкопок в Кунбабонь (хут. Кунсентмиклош-Бабонь); меч із Манделоса (колишній Надьоласі в Югославії), руків'я якого має кільцеве навершя, і, нарешті, дитячий меч із золотими бляшками з Надькьорьош-Сурдок, виявлений у 1981 р. на березі невеличкого озера. Л. Шимон згадує його у своїй монографії, де детально розглядаються питання, пов'язані з мечами подібного характеру⁴.

Оскільки вишеградський меч був виявлений не в комплексі знахідок, нічого більш суттєвого про нього ми сказати не можемо. Його детальне технологічне та технічне описання вже було опубліковане І. Тавашем⁵, однак, ми можемо припустити, що меч потрапив під воду у другій половині VII ст. під час однієї з військових переправ аварів через Дунай. Вишеград, що став пізніше столицею угорської області Піліш, був важливим і, мабуть, добре відомим місцем переправи, володіння яким мало для авар велике значення. Можна також припустити, що меч був принесений течією зверху, наприклад, від переправи, що знаходилася поблизу с. Соб, в 20 км, або ж від давньої переправи біля м. Естергома, що знаходилася на значнішій відстані — 40 км від Вишеграда. Знахідки ранньоаварського часу з території самого Вишеграда до цих пір нам не відомі, хоча в селі був розкопаний могильник, матеріали якого досі не опубліковані.

Завдяки знахідкам срібних та золотих мечів у Вишеграді і Надькьорьоші їх кількість на території Карпатського басейну збільшилась до 40 екземплярів, серед яких 8 — із золотими накладками. Останні здебільшого були виявлені в окремих похованнях центральної, рівнинної частини Аварського Каганату. Будучи випадковими знахідками — це знаходить відображення і в характері їх поширення — вони не надають можливості (що було б передчасним) для широких соціально-історичних узагальнень чи висновків, які торкалися б внутрішньої суспільної структури того часу.

Примітки

¹ Див.: Охрана и исследование памятников археологии Полтавщины // Второй областной научно-практический семинар 18—19 мая 1989 г. (Тез. докл. и сообщ.). — Полтава, 1989.; Семенов А. И. Утраченные предметы памятников перещепинского круга. — С. 63.

² Erdélyi I. Az avarság es Kelet a regeszeti források tükrében. — Budapest, 1982. — 96. kép.

³ Erdélyi I. A section of the Avar Cemetery at Csolnok // Acta Arch. Hung. — Vol. XL. — Fasc. 1—4. — 1988. — P. 191—206.

⁴ Simon L. Nagyková, es kornyeye avar kori topográfija. — Nagyková, 1983.

⁵ Tavas I. Koraaavarkori keteli kard restaurala sa es rekonstruakasa // Muzeumi Mútagyvedelem. 5. — Budapest, 1978. — 175—198. old., XXI—XXII. tábla.